

## РИНКОВЕ ПОЛОЖЕННЯ БАНКУ В ПРОЦЕСІ ОЦІНКИ ЕФЕКТИВНОСТІ ЙОГО ДІЯЛЬНОСТІ

У статті запропоновано вдосконалення підходу до оцінки ефективності діяльності окремого банку шляхом розширення методик оцінки за рахунок введення додаткового розрахункового коефіцієнта – рівня ринкової відповідності показників окремого банку середнім умовам діяльності по банківській системі.

In the article an approach of improving the performance evaluation of an individual bank by expanding valuation techniques by introducing additional design factor – the level of market conformity of the individual bank's average circumstances of the banking system are proposed.

**Постановка проблеми у загальному вигляді.** Проблема оцінювання ефективності діяльності окремого підприємства знаходиться в полі постійної уваги вчених і практиків у силу її важливості для прийняття комплексного вирішення про те, як працювало підприємство в минулому і які перспективи його діяльності в майбутньому. Оцінювання ефективності діяльності комерційних банків розглядається як окремий напрямок у рамках формування спільних підходів у зв'язку з операційними особливостями банків і характером регулювання їх дій як фінансових посередників з боку центрального банку або іншого наглядового органу.

**Аналіз досліджень і публікацій останніх років.** Розгляд загального поняття ефективності діяльності організації в трактуванні І. І. Мазур показує, що ефективність – це комплексне поняття (чіткого, загальноприйнятого визначення цього терміна немає), яке описується такими характеристиками, як доцільність, результативність, якість, корисність та інше [1, с.176].

Г. Саймон розглядає, що в тих ситуаціях, де є можливість розділяти засоби і цілі, потрібно визначати ефективність як максимізацію досягнення цілей шляхом використання обмежених нейтральних засобів [2, с.271].

Д. У. Дункан вважає, що в економіці й в кінцевому рахунку в менеджменті поняття ефективності означає максимізацію випуску продукції з мінімальними витратами на виробництво [3, с.30].

П. Ф. Друкер вказує як принципове положення, що ні обсяги виробництва, ні будь-які інші економічні показники (підсумкові результати) самі по собі не можуть розглядатися як адекватна міра ефективності менеджменту і підприємства в цілому [3, с.60].

В. М. Маршал висловлює думку про те, що існуючі системи оцінки ефективності компаній викликають зростаюче невдоволення. Багато компаній, можливо навіть більшість, сумніваються в тому, що їх системи функціонують нормально [4, с.15].

З наведених вище думок відомих дослідників є можливим виведення таких положень:

- загальноприйнятого поняття ефективності діяльності не існує у зв'язку з тим, що різноманітні підходи вчених і практиків по різному акцентують увагу на окремих аспектах цього поняття;
- поняття ефективності діяльності пов'язане з особистими цілями і ресурсами окремої організації, яка діє у конкретному соціально-економічному середовищі;
- існуючі підходи оцінки ефективності діяльності підприємств, організацій різних галузей (у тому числі банків) не є достатньо адекватними сучасним потребам суспільства.

**Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми.** Оцінювання ефективності банківської діяльності засноване на зіставленні окремих показників або зведеного показника (що має реальний сенс або розрахованого як умовна величина – інтегральний показник, рейтинг) діяльності банку в динаміці або по відношенню до планових або нормативних (експертних) величин. У ході фінансово-економічної кризи 2008–2010 років стало зрозумілим, що існуючий підхід до оцінки ефективності роботи банків не дозволяє точно оцінити ефективність їх діяльності. Причина не досить коректної процедури оцінювання полягає у відсутності гнучкості оцінок по відношенню до вже сформованих загальноекономічних ринкових умов і тенденцій.

**Постановка завдання.** Метою статті є вдосконалення підходу до оцінювання ефективності діяльності окремого банку шляхом розширення методик оцінки за рахунок введення додаткового розрахункового коефіцієнта – рівня ринкової відповідності показників окремого банку середнім умовам діяльності по банківській системі.

**Виклад основного матеріалу дослідження.** О. А. Криклій формулює підхід до оцінки критеріїв банківської ефективності наступним чином: «... критеріями ефективного управління банком повинні бути як безпосередньо фінансові результати його діяльності (дохід і прибуток), так і результативність (рентабельність), а також уся сукупність показників фінансового стану (стійкість, ліквідність, платоспроможність), досягнутих банком із урахуванням їх ціннісної або цільової значущості як для нього, так і для соціально-економічного середовища його діяльності» [6, с.60].

Загальноприйнятим підходом до оцінки ефективності діяльності окремого комерційного банку, існуючим сьогодні в окремих банках та наглядових органах, є встановлення нормативів і лімітів окремих показників. Наприклад, норматив максимального кредитного ризику на одного контрагента банку багато років не змінюється і становить 25% від регулятивного капіталу банку. Цей момент стосується всіх нормативів, установлених Національним банком України для банківських операцій. З іншого боку, кожен банк встановлює свої стратегічні і тактичні орієнтири, пов'язані з долею ринку, прибутком на капітал банку і, як наслідок, встановлює свої ліміти на відсоткові ставки по кредитах і депозитах, свої ліміти на обсяги кредитного та депозитного портфелів.

Отже, встановленням критичних значень, отриманих експертним шляхом, для обов'язкових нормативів банківської діяльності, Національний банк України повністю виключає варіативність верхньої або нижньої межі окремих нормативів. Інакше кажучи, відбувається розрив між отриманою експертною оцінкою (на деякий момент часу) і мінливою реальною ситуацією, яка вимагає постійної переоцінки ефективності, як окремих операцій, так і роботи банку в цілому.

Необхідність такої переоцінки пов'язана з граничними можливостями дій окремих банків щодо сформованих тенденцій в економіці країни (підйом, зниження, стабілізація у верхній або нижній фазі економічного циклу). Такі тенденції перевищують своєю потужністю силу окремих, навіть великих, банків. Крім того, кожен банк має особливий погляд на своє місце в банківській системі і діє таким чином, щоб відповідати своїй стратегії і тактиці в конкретних сформованих економічних умовах.

Все це означає, що підхід розрахунку нормативів і лімітів може стати обмежувачем як по відношенню до поточних економічних тенденцій, так і по відношенню до тактико-стратегічних установок окремого банку. При цьому питання про те наскільки планові тактико-стратегічні показники банку відповідають сформованим тенденціям, також залишається відкритим (зазвичай порівнюються фактичні і планові показники, де точність кількісних рівнів плану не оцінюється).

Таким чином, сучасна система державного регулювання діяльності банків на базі розробленої системи нормативів і система оцінки самими банками своєї діяльності на базі досягнення планових лімітів або рівнів не враховує зміну економічної ситуації в країні.

Можна припустити, що такий підхід є окремих випадком вимірювання ефективності діяльності банку в цілому та окремих типів банківських операцій зокрема. Для його

поширення на всі або більшість типових ситуацій поведінки банків і коректного оцінювання їх дій в рамках сформованих економічних тенденцій потрібно введення в оцінку ефективності дій банків їх зіставлення з можливостями конкретних ринкових умов, які вже склалися.

Для розвитку гнучкості та дієвості оцінок пропонується ввести рівень відповідності показників окремого банку середнім умовам діяльності по банківській системі. Середні умови фактичного становища банківської системи відображають у концентрованому вигляді всі існуючі явища і тенденції функціонування банків. Уведенням таких рівнів відповідності, на думку автора, досягається більша адекватність оцінок ефективності окремого банку відносно середніх фактичних умов функціонування банківської системи на окремий момент або за досліджуваний період часу. Необхідно відмітити, що порівняння показників окремого банку з показниками банківської системи країни має сенс тільки в тому випадку, коли для порівняння використовуються відносні (коефіцієнти, частки, відсотки та інше), а не абсолютні показники.

Загальна формула рівня відповідності окремого показника банку щодо середнього показника банківської системи – рівень ринкової відповідності (the level of market conformity) показника «j» банка «i» на момент часу «t» ( $LMC_{ji}$ ) – має такий вигляд:

$$LMC_{ji} = P_j - \bar{P}_j \quad (1)$$

або

$$LMC_{ji} = \bar{P}_j - P_j \quad (2)$$

де  $P_j$  – показник «j» банка «i» на момент часу «t»;

$\bar{P}_j$  – середній показник «j» банківської системи на момент часу «t».

Рівень ринкової відповідності розраховується за формулою 1 або 2 в залежності від сенсу одержуваного результату порівняння. Сенс порівняння полягає у визначенні кращої або гіршої ситуації в банку щодо ситуації в банківській системі країни. Наприклад: якщо рентабельність капіталу банку має рівень вищий, ніж в середньому по банківській системі, то слід використовувати формулу 1; якщо рівень витрат на одиницю доходів банку вищий, ніж в середньому по банківській системі, то слід використовувати формулу 2. Інакше кажучи, формула 1 використовується для тих показників, де перевищення показника банка оцінюється як позитивне явище, а формула 2 використовується для тих показників, де перевищення показника банка оцінюється як негативне явище для банку.

Передбачувана зручність використання запропонованої формули допускає її використання як статичної оцінки на певний момент часу, так і в динаміці за певні періоди часу. З'являється можливість розраховувати середній рівень ринкової відповідності показника «j» банка «i» за період часу «t» ( $\overline{LMC_{ji}}$ ) – формула має наступний вигляд:

$$\overline{LMC_{ji}} = \sum_1^n LMC_{ji} / n, \quad (3)$$

де  $n$  – кількість періодів (років, кварталів, місяців) розрахунку окремого показника банка «i».

Крім розрахунку рівнів відповідності для окремого показника на момент або за період часу, з'являється можливість для оцінювання ринкової відповідності всіх прийнятих для порівняння показників окремого банку щодо середнього показника банківської системи.

Загальна формула середнього рівня відповідності всіх прийнятих для порівняння показників окремого банку щодо середнього показника банківської системи – середній рівень ринкової відповідності банка «i» на момент або за період часу «t» ( $\overline{LMC_i}$ ) – має наступний вигляд:

$$\overline{LMC}_i = \sum_1^k \overline{LMC}_{ji} / k, \quad (4)$$

де  $k$  – кількість показників прийнятих для порівняння (змінюється від 1 до  $j$ ).

Іншими словами, рівень ринкової відповідності банку – це середня величина з рівнів відповідності за окремими показниками.

Для перевірки адекватності сформульованого показника (рівень ринкової відповідності), як окремого випадку, проведемо розрахунки на прикладі даних ПАТ АБ «Південний» (табл. 1 – розрахунки проведені на підставі офіційних даних НБУ [7]).

Таблиця 1

Окремі показники ПАТ АБ «Південний» та банківської системи України (БСУ) станом на 01.01 кожного року (%)

Показник	2008	2009	2010	2011	2012	Сума значень показника	Середньо-річний рівень показника
<b>Рентабельність капіталу</b>							
БСУ	9,5	6,1	-26,2	-9,5	-5,0	-25,0	-5,0
ПАТ АБ «Південний»	12,2	12,6	4,2	2,8	3,4	35,2	7,0
Рівень ринкової відповідності (Рентабельність капіталу)	2,7	6,5	30,4	12,3	8,3	60,2	12,0
<b>Прибутковість активів</b>							
БСУ	1,1	0,8	-3,6	-1,4	-0,7	-3,8	-0,8
ПАТ АБ «Південний»	1,2	1,6	0,6	0,4	0,5	4,3	0,9
Рівень ринкової відповідності (Прибутковість активів)	0,1	0,8	4,2	1,8	1,3	8,1	1,6
<b>Доходність активів</b>							
БСУ	11,3	13,2	16,1	14,5	13,5	68,6	13,7
ПАТ АБ «Південний»	9,7	12,8	14,6	13,5	16,2	66,8	13,4
Рівень ринкової відповідності (Доходність активів)	-1,7	-0,5	-1,5	-0,9	2,8	-1,9	-0,4
<b>Відсоткова доходність кредитів</b>							
БСУ	11,8	11,9	16,5	15,2	14,0	69,4	13,9
ПАТ АБ «Південний»	9,2	12,1	15,3	13,5	12,6	62,7	12,5
Рівень ринкової відповідності (Процентна доходність кредитів)	-2,7	0,2	-1,2	-1,6	-1,4	-6,8	-1,4
<b>Частка резервів під знецінення кредитів</b>							
БСУ	-2,9	-4,6	-12,3	-14,8	-14,0	-48,6	-9,7
ПАТ АБ «Південний»	-2,3	-3,5	-5,0	-6,1	-5,8	-22,6	-4,5
Рівень ринкової відповідності (Частка резервів під знецінення кредитів)	0,6	1,1	7,2	8,8	8,2	26,0	5,2
Сума рівнів ринкової відповідності показників	-1,0	8,2	39,1	20,3	19,1	85,7	17,1
Середній рівень ринкової відповідності банку	-0,2	1,6	7,8	4,1	3,8	17,1	3,4

В якості оцінки ефективності банківської діяльності були використані наступні показники:

- рентабельність капіталу як відношення чистого прибутку до балансового капіталу;
- прибутковість активів як відношення чистого прибутку до чистих активів;



- прибутковість активів як відношення доходів до чистих активів;
- процентна прибутковість кредитів як відношення процентних доходів до виданих кредитів;
- частка резервів під знецінення кредитів як відношення сформованих резервів під знецінення кредитів до чистих активів.

Як видно з наведених розрахунків (табл. 1 і рис. 1) ступінь ринкової відповідності банку щодо рентабельності капіталу, прибутковості активів і частки резервів під знецінення кредитів щорічно перевищувала середній рівень по банківській системі України відповідно на 12,0, 1,6 і 5,2 процентних пункту за 2007–2011 роки.

Ступінь ринкової відповідності банку щодо доходності активів і процентної доходності кредитів щорічно була менше середнього рівня по банківській системі України відповідно на 0,4 і 1,4 процентних пункти за 2007–2011 роки. В окремі роки рівень середньої відповідності банку коливався від – 0,2 відсоткових пункти за результатами 2007 року до + 7,8 процентних пункти за результатами 2009 року і в середньому за 5 років (2007–2011 роки) склав + 3,4 відсоткових пункти. Відзначимо, що в 2010–2011 роках з'явилася тенденція до зниження рівня відповідності банку в бік відповідності середнім умовам по банківській системі в цілому. Таким чином, банк протягом 2007–2011 років досяг ефективності більше на 3,4 відсоткових пункти, ніж банківська система України в цілому.

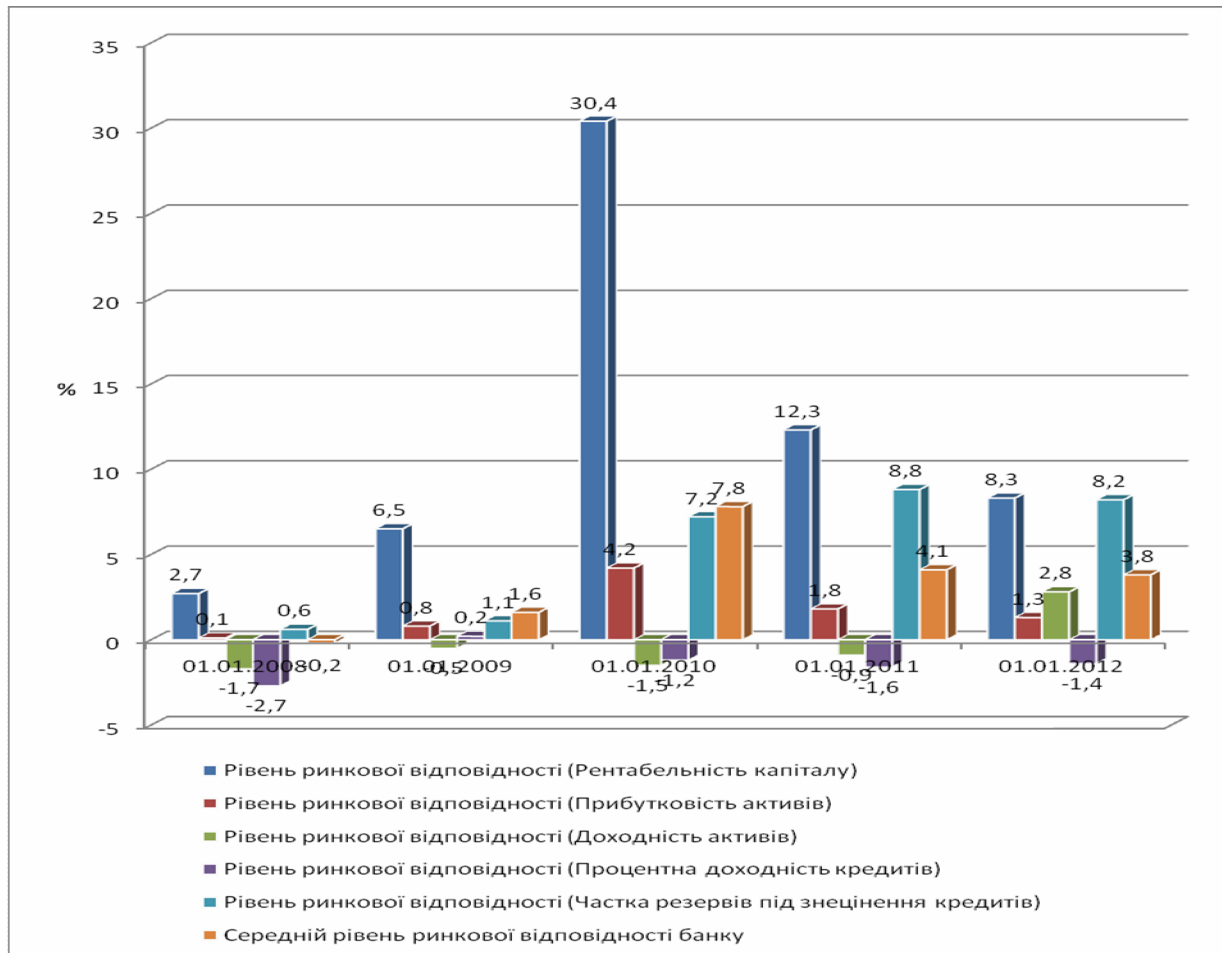


Рис. 1. Рівень ринкової відповідальності окремих показників ПАТ АБ «Південний» показникам банківської системи України

Розрахунки додатково показують, що рівень ринкової відповідності ПАТ АБ «Південний» має сенс вимірювати за допомогою декількох показників. Рівень ринкової відповідальності щодо рентабельності капіталу (традиційна оцінка ефективності діяльності банку) ПАТ АБ «Південний» має значне позитивне відхилення від середнього

рівня рентабельності банківської системи України протягом 2007–2011 років. Включення в оцінку ефективності діяльності банку показників доходності активів і процентної доходності кредитного портфелю банку показало не тільки їх низьке значення відносно середніх умов результатів діяльності банківської системи, але і дозволило внести деяку ясність щодо причин зниження прибутковості роботи банку (відносно середніх умов банківської системи). Постійна підтримка відсоткових ставок за кредитами на низькому рівні (відносно середніх умов банківської системи України) призвела у 2010–2011 роках до уповільнення випередження прибутковості ПАТ АБ «Південний» щодо цього показника в цілому по банківській системі.

Таким чином, є можливість сформулювати припущення про можливість прогностичних властивостей запропонованого показника – рівня ринкової відповідальності банку: включення додаткових показників ефективності, котрі мають причинно-наслідкові зв'язки з основним показником ефективності (рентабельність власного або статутного капіталу банку), розширює здатність розуміння майбутніх тенденцій розвитку окремого банку.

Додаткові прогностичні можливості запропонованого показника можуть бути пояснені за рахунок наявності тимчасового запізнювання дії причинно-наслідкових зв'язків. Добре відомо, що тимчасові лаги є невід'ємною частиною описів і пояснень економічних процесів в цілому і фінансово-банківських процесів зокрема (як на макроекономічному рівні, так і на рівні мікроекономіки). Тому розширення трактування поняття «ефективність» шляхом врахування більш деталізованих показників ефективності окремих процесів банківської діяльності та якісного осмислення отриманих результатів дає можливість більшого чи меншого освітлювання майбутніх тенденцій ефективності діяльності банку.

**Висновки і перспективи подальших розробок.** Запропонований підхід до підвищення адекватності оцінки ефективності діяльності банку за рахунок введення рівня відповідності банку ринкових умов банківської системи країни досить реалістично продемонстрував свої можливості в окремому випадку на базі розглянутого прикладу. Цей підхід може бути розширений за рахунок уведення більшої кількості показників, що відображають ефективність діяльності банку.

### **Література**

1. Мазур И. И. Эффективный менеджмент: учеб. пособ. [для вузов] / И. И. Мазур, В. Д. Шапиро, Н. Г. Ольдерогге. – М.: Высшая школа, 2003. – 555 с.
2. Дункан Д. У. Основопологающие идеи в менеджменте. Уроки основоположников менеджмента и управленческой практики / Д. У. Дункан; [пер. с англ.]. – М.: Дело, 1996. – 272 с.
3. Саймон Г. Менеджмент в организациях / Г. Саймон, Д. Смитбург, В. Томпсон; [пер. с англ.]. – М.: Экономика, 1995. – 335 с.
4. Друкер П. Ф. Энциклопедия менеджмента / П. Ф. Друкер; [пер. с англ.]. – М.: Вильямс, 2004. – 432 с.
5. Маршал В. М. Оценка эффективности бизнеса / В. М. Маршал [пер. с англ.]. – М.: Вершина, 2004. – 272 с.
6. Банківський менеджмент: питання теорії та практики: [монографія] / [О. А. Криклій, Н. Г. Маслак, О. М. Пожар та ін.]. – Суми: «УАБС НБУ», 2011. – 152 с.
7. Структура активів, зобов'язань, власного капіталу, фінансових результатів діяльності банків України / Національний банк України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.bank.gov.ua>.

Прийнято до друку 14.10.2012